



LUND UNIVERSITY

Lika inför lagen?

Malm, Thomas

Published in:
Axess magasin

2023

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Malm, T. (2023). Lika inför lagen? *Axess magasin*, (7), 34-37.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

AXESS

VETENSKAP BILDNING TRADITION

Lika inför lagen?

Thomas Malm

SAMHÄLLE • 2023 • □ 7



MEDELTIDA RÄTTSKIPNING: GRIS INFÖR SKRANKET. FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Djurrättsaktivister vill ge djur juridiska rättigheter. Men bara människan kan tänka i moraliska termer och skilja mellan gott och ont.

INSTÄLLNINGAR FÖR COOKIE

På en militärförläggning någonstans i Sydsudan avtjänar en fånge sitt treåriga fängelsestraff för att ha bragt en 45-årig kvinna om livet. Lite väl kort påföljd, kan tyckas, men i övrigt en föga uppseendeväckande nyhet, om det inte vore för en kuriös detalj. Dråparen är nämligen en – getabock! Han är ensam skyldig, löd domslutet, men eftersom en get inte gärna kan avkrävas skadestånd tvingades hans husbonde att ge fem kor till den ihjälstängades familj, och i sinom tid ska även geten tillfalla de förorättade (*Times Now* 25/5 2022). Vad detta än säger om hur kvinnans liv värdesätts, lär geten själv inte fatta att han har begått något fel. Och det torde för sin del inte heller den björn göra som i Kazakstan 2005 fick 15 års fängelse för två fall av misshandel (*News18* 18/11 2019). Att betrakta geten och björnen som rättssubjekt är på sitt sätt lika fördomsfullt som att utan samvetskval utsätta dem för onödigt lidande bara därför att de är djur. Det är viktigt att i moraliskt hänseende skilja mellan djuren och oss, för det är något unikt mänskligt att vi kan finna förnuft och medkänsla som möjliggör vår fortsatta samexistens med andra arter.

När Carl von Linné gav oss det vetenskapliga namnet *Homo sapiens* var det – som han på äldre dagar uttryckte det i sitt tal *Deliciae naturae* (1772) – utifrån övertygelsen att ”Människan skiljes ifrån de andre Djuren förnämligast med Förnuftet, uti hvilket hon så mångfalt vida öfvergår dem, at man måste tilstå, det Naturen här gjort det högsta luftsprång”. Idéhistorikern Gunnar Broberg förklarar i sin biografi *Mannen som ordnade naturen* (2019) att epitetet *sapiens*, ”den visa”, står för ”en dygd som vi uppnår genom god uppfostran och naturlig kultivering [...] och är alltså något vi blir snarare än något vi är från början”. Den ärbarheten kan bara vi förstå och handla efter.

Antropocentrism, att sätta människan i alltings brännpunkt, var självklart för Linné även om ingen i hans samtid använde det begreppet. Numera är det dock många som oroar sig över denna förment överlägsna attityd och hänvisar till Arne Næss och andra djupekologer som förordat ett mer bio- eller ekocentriskt perspektiv. Samtidigt tvingas vi erkänna att det är just därför att vi är människor som vi faktiskt kan tänka och tala om sådant som natur, ekosystem, organiskt liv och fridlysning.

Det är å andra sidan ingen ursäkt för att favorisera vår egen art enligt ett mönster med paralleller i rasism och sexism. För detta hittade den brittiske psykologen Richard D Ryder 1970 på ordet *speciesism*, som några år senare populariserades av den australiske filosofen Peter Singer i boken *Animal Liberation* (1975), eller i svensk översättning *Djurens frigörelse* (1992), som närmast kommit att bli en bibel för dem som kämpar för en egalitär artuppfattning och kräver att djur ska ges juridiska rättigheter.

Om djur och människor ska vara lika inför lagen, blir getens och björnens här nämnda öden inte lika besynnerliga som de i förstone kan verka. Unika är de inte heller, för listan på djur som under historiens gång fått utstå vedergällning för lagstridiga handlingar är lång. Särskilt under medeltiden ställdes såväl grisar, tjurar och hästar som råttor, löss och skalbaggar inför skranket, berättar lingvisten och djurrättsförespråkaren Edward Payson Evans i standardverket på området: *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals* (1906). Och uråldriga uppfattningar om kreaturs skuldbördor överlevde både ”mörka” och ”upplysta” tidsepoker.

På 1750-talet hängdes till exempel en fransman för otillbörligt könsumgänge, och det var först efter ett välformulerat överklagande som den medåtalade – ett stackars åsnesto – frikändes från allt ansvar. Däremot hjälpte inga försvarstal den schäfer i Kentucky som, enligt Jan Bondesons essäsamling *Lärda grisar och falska sjöjungfrur* (1994), efter ett mordförsök 1926 avrättades i elektriska stolen. Mycket har hänt under de nära hundra år som förflutit, men juridikprofessorn Jen Girgen har i en artikel tagit upp flera sentida fall från USA där hundar dömts efter lagboken (*Animal Law Review at Lewis & Clark Law School, 2003*).

Knappast är det så samtidens djurrättsförespråkare tänker sig juridiska tillämpningar, men i grund och botten är de nämnda straffdomarna inte mer absurda än en som avkunnades i Ecuador 2019 och som vi enligt Nikolas och Ingrid Bergs samt Martin Hultmans bok *Naturens rättigheter* (2019) tydligen ska se som föredömlig. Hajar blev då målsägare i en rättsprocess angående illegalt fiske kring Galápagosöarna. Lås och bom blev det för båtens kapten och besättning. Författartrion kallar detta ”en framgång”, vilket det onekligen var för de advokater som företrädde hajarna. Men de fenstympade offren var döda, och deras levande släktingar simmade vidare ovetande om människors syn på rätt och fel utan att i sin tur riskera mordåtal med exempelvis sjölejon som målsägare. Vad de sistnämnda skulle anse får vara osagt, för vi kan ju inte kommunicera med dem om den saken – en nog så viktig poäng.

”Vi är naturen och naturen är vi”, konstateras det också i boken, som enligt omslagets baksidestext ”banar väg för en hållbar kultur, där vi människor kan sluta fred med jorden”. Citaten är närmast programmatiska för den djur- och naturrättighetsaktivism som vunnit anhängare världen över. Jag har för länge sedan tappat räkningen på studentuppsatser i mitt ämne, humanekologi, där det argumenterats för att uppdelningen mellan natur och samhälle är felaktig. Alla varelser har lika stor rätt att existera, brukar budskapet lyda, och vi har ingen rätt att diskriminera och betrakta andra arter såsom resurser eller störningsfaktorer. Ofta undrar jag om skribenterna insett att biologisk mångfald inte bara är pollinerande fjärilar och sjungande knölvalar, utan även parasiter och bakterier som världen vore bättre förutan. Det har bland annat Världshälsoorganisationen WHO tagit fasta på och nästan helt lyckats utrota medicinmasken (*Dracuculus medinensis*), som annars skulle ha fortsatt att förorsaka miljontals människor och djur plåga i Afrika och Asien (*Time.com* 23/1 2015).

Att människan är både direkt och indirekt närvarande i naturen är så klart riktigt, liksom att vår art tillkommit via evolution och såtillvida är natur. Men det finns två viktiga och ofrånkomliga skillnader mellan naturen och det mänskliga samhället. För det första råder vi över samhällets ordning men inte över naturlagarna, och för det andra är det bara människor som kan förutsättas fundera över moralfrågor. Fullkomligt meningslöst vore att förbjuda djur att angripa människor. Betydligt vettigare är att stifta lagar om djurhållning, jakt, fiske och förebyggande åtgärder samt diskutera lämpliga påföljder för de enda som kan begripa bestämmelserna och vad det innebär att överträda dem – andra människor.

Moralen kan som bekant se rätt olika ut över tid och från den ena kulturen till den andra. Men vad som varit universellt och unikt för mänsklig samlevnad överallt och i alla tider är *behovet av någon sorts moral*. Som Konrad Lorenz noterade under rubriken ”Moral och vapen” i sin klassiker *I samspråk med djuren* (1949, sv. övers. 1953) har människan ingen naturlig instinkt att avstå från att döda den som på något sätt ber om förskoning. Bland vargar fungerar det däremot så, förklarar han, att när den ena individen i en potentiell kamp på liv och död exponerar sin sårbara hals avhåller den överlägsne sig från att hugga till. Hos människor utrustade med tillverkade vapen måste det en god stridsmoral till för något motsvarande, men den är på intet sätt instinktiv eller självklar.

Nu hör det till saken att vargars beteende inför den svagares halsblottande bara gäller artfränder emellan och alls inte har med barmhärtighet att göra. Ett får kan inte räkna med att komma undan en hungrig varg genom att vända halsen till. Inte heller skulle det väl – om nödvändiga förutsättningar fanns – instämma i ”Den universella deklarationen om Moder Jords rättigheter” uti vilken det står att varje art har rätt ”att utföra sin roll i Moder Jord för sitt harmoniska funktionssätt”. Självfallet kan harmoni råda mellan individer, som låt oss säga tackan och hennes lamm, men överordnat detta finns den outtalade principen om att äta eller ätas som går att skönja bakom vargens attack. Det ger oss varken anledning att anklaga vargen för bristande moral eller tillmäta fåret egenskapen att känna sig ”kränkt” över att stå på någons meny. Visst följer vargen sin naturgivna instinkt, medan människan har möjlighet att efter begrundan utforma sin matkultur vegetariskt. Men om vi förutsätter att alla djur har lika stor rätt att finnas till, kan det inte göra någon moralisk skillnad vem som äter fåret – och snabb och smärtfri är döden verkligen inte i vargflockens käftar.

Tankegången aktualiseras genom att vargar som de senaste åren etablerat sig i norra Skåne rivit flera får, vilket lett till att Länsstyrelsen beslutat om skydds jakt (*SVT Nyheter* 29/11 2022). Så har också medborgarna till skillnad från fåren rätt att kräva att myndigheterna i möjligaste mån företar åtgärder mot förlust av egendom. Självfallet motsäger inte detta att kritter värnas och tas väl omhand. Fredrika Bremers ord i *Grannarna* (1837) tål än idag att betänkas: ”Alla djur vid gården skola vårdas med största omsorg samt bemötas vänligt och ömt. De skola lefva lyckligt. [...] Slaktandet skall så tillgå, att djuren så litet som möjligt plågas därav.” Sätillvida förespråkade hon djurskydd men inte djurrätt, för hon motsatte sig inte avlivandet rent generellt. ”Ett knivstygn skall genast ge dem döden och frälsa dem från tortyren”, tyckte hon beträffande fiskar och fåglar samt tillade: ”Huru mycket onödig grymhet utöfvas icke alla dagar, endast därför att man icke tänker på vad man gör!”

Sjuttio år senare utgav en annan svensk, polarforskaren och botanisten Alfred Gabriel Nathorst, en bok med den frågande titeln *Hafva djuren rättighet att lefva?* (1907). Hans svar blev jakande, men med förbehåll: ”De enda inskränkningar, som därvid böra få ifrågakomma, äro sådana, som föranledas däraf, att samma rättighet äfven tillkommer människan. När människan behöfver djuren till föda eller kläder (icke till lyx eller prydnad), eller när hon för sin egen tillvaro nödgas värja sig mot djur, som trakta efter hennes lif eller som hota att ödelägga hennes ägodelar, är hon blott i sin goda rätt när hon dödar dem. Så kommer därtill äfven hvad som fordras af vetenskapen, en i det stora relativt obetydlig tribut.”

Nathorst's perspektiv var ambivalent genom att tillerkänna människan privilegiet att i egna syften förmäna djur det fortsatta liv som de har rätt till. Detsamma kan sägas om den som kanske blivit mest känd av alla sentida djurrättsförespråkare, Peter Singer, för inte heller han förkastar vår rätt till sovel. Istället fokuserar han såsom utilitarianist på förmågan att minimalisera lidande och maximera goda konsekvenser. Om det går att tillfredsställa många människors födobebehov genom att under drägliga omständigheter föda upp kycklingar och slakta dem smärtfritt samt därefter ersätta dem med nya, ser han det som fullt acceptabelt. Men precis som Bremer och Nathorst utgår han då från ett *mänskligt* rättighetsanspråk.

Något annat rättighetsanspråk än det mänskliga är inte heller rimligt anser en av Singers svenska kolleger i en nyutkommen bok: *Animal Suffering, Human Rights, and the Virtue of Justice* (2023). Författaren, Per Bauhn, är professor emeritus i praktisk filosofi och tar sig i en serie essäer an den kontroversiella problematiken med skarpsinne och lättbegriplighet som gjort honom till en av samtidens verkligt läsvärda tänkare och debattörer. Speciesism är enligt honom ofrånkomlig, men måste inte innebära likgiltighet för andra varelsers välbefinnande. Just därför att vi förmår uppfatta skönhet och tänka i moraliska termer kan vi bejaka det goda i och omkring oss. Den som har fått sig inpräntat principer om rättvisa inser också skillnaden mellan bruk och missbruk av djur, att aldrig förorsaka vare sig människor eller djur *onödigt* lidande.

Djurrättsförespråkare säger sig gärna vilja inta ett "zoocentriskt" perspektiv genom att föra djurens talan. Men kan egentligen något vara mer antropocentriskt och speciesistiskt än att se oss själva som de bästa uttolkarna av djurens bästa? Och vad ska vi säga om begreppet *non-human animals*, som numera ofta förekommer i engelskspråkig litteratur, eller att som rättsteoretikern Tomasz Pietrzykowski i *Personhood Beyond Humanism* (2018) med människan som referenspunkt föreslå att djur ska ses som "icke-mänskliga subjekt" eller "icke-mänskliga personer"? Det innebär att tillämpa mänskliga värderingar på andra arter. Om vi verkligen ska respektera alla djur precis som människor, måste det rimligtvis innefatta både vargens och våra egna artfränders rätt att äta kött. Annars skiljer vi mellan djur och djur – och vad är väl detta om inte ett uttryck för speciesism?

För att återvända till Bauhn, ser han lika lite som Bremer, Nathorst eller Singer något principiellt felaktigt med att inta animalisk föda. Bland djuren gör en stor andel arter precis detsamma, men i enlighet med instinkter som inte har något att göra med moral. Särskilt industriell köttproduktion och vissa laboratorieförsök kan kritiserars ifråga om förorsakat lidande, och djurhållningen har förvisso miljökonsekvenser värda att uppmärksamma. Men då är det verksamheten som är diskutabel och frågan om rättigheter handlar helt om människor. Det är här argumenten skiljer sig från Singers. Vi kan ta oss rätten att äta kött, men det är också vars och ens rätt att avstå, menar Bauhn. De som sysslar med uppfödning, jakt, fiske, slakt eller experiment bör å sin sida ha skyldighet att följa ett regelverk som är så utformat att det minimerar djurs lidande. I enlighet med det är för övrigt den svenska djurskyddslagen (SFS 2018: 1192) utformad och därmed väl i linje med vad Fredrika Bremer förespråkade på sin tid. Att det i praktiken sedan ryms mycket övrigt att önska är en annan sak som motiverar kampen för djurens välbefinnande, men utan att därmed ge dem en rättighetslista.

*”Det är viktigt att i moraliskt hän-
seende skilja mellan djuren och oss,
för det är i något unikt mänskligt
vi
kan finna förnuft och medkänsla
som möjliggör vår fortsatta
samexistens med andra arter.”*

Själv minns jag vad min mor sa till mig när jag som sexåring fick min första guldhamster. Den var helt beroende av mig och därför måste jag ta väl hand om den, för annars skulle den sakta försmäkta till döds och i så fall skulle jag ha varit en dålig husse. Att det sedan blev mor som skötte den berodde på att jag var för liten och omogen att ensam kunna anförtros uppgiften. Hon resonerade nog kort och gott som så, att om hon köpt mig en hamster så hade hon även tagit på sig uppgiften att som gott föredöme se till att den fick omvårdnad.

Tyvärr lever hamstrar inte längre än ett par år, så den som skaffar en sådan åt sitt barn får räkna med att det faller tårar inom en rätt snar framtid. Det är förstås inget fel i att vare sig små eller stora känner sorg efter en skyddsling, men det är viktigt att tidigt i livet lära sig förstå att det trots allt handlar om djur. I det avseendet delar Per Bauhn en erfarenhet med barnböckernas Emil i Lönneberga, för som småpojkar hade båda varsin griskuling som sällskapsdjur innan den gick till slakt.

Det är möjligt att hålla två tankar i huvudet samtidigt, förklarar Bauhn: att inte se motsatsen mellan att ge djuren god omvårdnad och att i sinom tid låta dem avlivas. Men som sagt, den insikten kan även den få som inte tillbringat barndomen på landet. ”Jag tror att den gode Gudén har skapat guldhamstern just för de stackars djurvänner som bor i en storstad”, skriver förresten Konrad Lorenz helt förtjusande i *I samspråk med djuren*.

Vi har goda skäl att kritisera köttindustrin för lidande och miljöpåverkan som verksamheten resulterar i. Men det ska regleras genom regler för människor, inte genom att rättigheter ges till djur eller ”Moder Jord”. Om vi lever upp till den målsättning som underförstås med artnamnet Linné gav oss, behöver vi visst inte skämmas för att vara speciesistiska – och det är vi allihop.

Thomas Malm

Professor i humanekologi vid Lunds universitet